

Діяльність О. І. Неровецького в галузі промислового та цивільного будівництва в Україні в 1922-1936 роках

O. I. Nerovetskyi's activity in the field of industrial and civil engineering in Ukraine in 1922-1936.

Галина Михайленко ¹

Halyna Mykhailenko

¹ Кафедра «Екологія та безпека життєдіяльності», Державний економіко-технологічний університет транспорту, Київ, Україна.
inkolgala@gmail.com

Ключові слова:

О. І. Неровецький, інженер-будівельник, промислове та цивільне будівництво, цивільні та промислові споруди.

Анотація: У статті розглядається діяльність одного з видатних українських діячів науки з індустріалізації будівництва та будівельної промисловості, організатора широкого впровадження у будівництво нової техніки, керівника багатьох проектів у галузі залізничного, промислового та цивільного будівництва в Україні Олександра Інокентійовича Неровецького у 1922-1936 рр.

Key words:

O. I. Nerovetskyi, civil engineer, industrial and civil engineering, construction of industrial and civil structures.

Abstract— Professional activity of Olexandr Inokentiiiovych Nerovetskyi – one of the greatest scientists engaged in industrialization of construction and building industry process – in Ukraine during the period of 1922-1936 has been analyzed in the article. It was O. I. Nerovetskyi who adopted new building techniques in Ukraine. This Ukrainian engineer was a project executive in the field of railway construction, industrial and civil engineering in Ukraine during the period of 1922-1936.

Постановка проблеми. В історичній науковій літературі відсутнє комплексне дослідження життєдіяльності видатного інженера-будівельника, засновника школи поточно-швидкісного будівництва, спеціаліста з питань індустріалізації, талановитого викладача та науковця – академіка Олександра Інокентійовича Неровецького (1884-1950). Наукову спадщину видатного українського вченого не систематизовано, хоча він і зробив величезний внесок у вирішення проблем цивільного та промислового будівництва, лише стисло та фрагментарно представлено відомості щодо його життя та професійної діяльності. Науковий та виробничий доробок видатного інженера з 1922 по 1936 рр. не було досліджено. Саме у цей період своєї науково-інженерної діяльності вчений отримав оригінальні результати, які розширили межі процесів та явищ, що досліджувалися у галузі будівництва, збагатили їх, відкрили нові напрями досліджень. О. І. Неровецький був зосереджений на вирішенні стратегічно-важливих проблем, які постали перед Україною в будівельній галузі на початку ХХ століття, на аналізі та вивченні їх наукової сутності. Тож для істориків науки і техніки становить значний інтерес вивчення історичного досвіду становлення та розвитку промислового та цивільного будівництва, особливо, дослідження творчої спадщини

інженерів-новаторів, науковців, які своєю плідною працею, втілювали у життя грандіозні будівельні проекти, розробляли нові технічні ідеї та методи, розбудовували зруйновану громадянською війною Україну, створювали наукові школи, розробляли нові напрямки розвитку будівельної галузі, готували кадри для будівництва. Це допоможе молодому поколінню інженерів вирішити важливі сучасні проблеми галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі віхи життя та діяльності О. І. Неровецького розглядалися у книзі Д. Я. Фролова [1], у «Науково-технічному звіті за 1984 рік» науково-дослідницького інституту теорії і перспективних проблем радянської архітектури в Києві [5]. Окремі аспекти діяльності академіка висвітлено в його наукових працях [2], [3], [4] та у звітах про виконання проектів, якими він керував.

В серії історичних нарисів «Видатні українські вчені та інженери-будівельники» М. М. Жербін досить стисло прокоментував творчий шлях О. І. Неровецького: «Якщо розглядати у часі творчу діяльність О. І. Неровецького, то її умовно можна розподілити на три етапи. Перший – це будівництво мостів, що тривало біля 15 років, другий – діяльність, пов'язана з керівництвом будівництва різноманітних об'єктів в Україні і, нарешті, третій – наукова діяльність у галузі

створення і розвитку поточних методів будівництва» [6, с. 46]. Однак слід зауважити, що на початку своєї інженерної кар'єри О. І. Неровецький займався не тільки будівництвом і відновленням мостів, але й будівництвом залізниць і супутніх споруд.

Окремих робіт, які б присвячувались аналізу діяльності О. І. Неровецького саме у 1922-1936 рр. не видавалось.

Метою даної публікації є оприлюднення результатів нашого дослідження діяльності інженера-будівельника Олександра Інокентійовича Неровецького, та його життєвого і творчого шляху в період 1922-1936 рр.

О. І. Неровецький. 1907 рік

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй автобіографії О. І. Неровецький зазначив, що з 1922 р. він перейшов із залізничного будівництва на цивільне і промислове будівництво, де працював до 1936 р. Цього ж року його призначено вже директором науково-дослідного інституту.

У 1922-1924 рр. О. І. Неровецький працював заступником довіреного Чернігівського відділу тресту Дніпроліс, а потім помічником директора тресту Чернігівліс і завідував губернською будівельною Конторою Чернігівського Губраднаргоспу [7, арк. 5].

Досвідчений інженер-будівельник Олександр Інокентійович опікувався відбудовою зруйнованих під час громадянської війни будинків, споруджував нові школи та лікарні. О. І. Неровецький також епізодично займався викладанням у період із 1922 р. до 1930 р. Він читав курс «Мости» у Чернігівському технікумі, курси «Будівельне виробництво», «Організація і механізація будівельних робіт» на відділеннях підвищення кваліфікації інженерно-технічних працівників-будівельників [7, арк. 1].

У 1924-1925 рр. О. І. Неровецький працював заступником директора Донецького відділу тресту Укрдержбуд в Артемівську. Він відповідав за будівництво промислових, шахтних і цивільних будівель і споруд у промислових районах Донбасу і Придніпров'я. Під його керівництвом були заново відбудовані шахти в Горлівці, Микитівці, Мушкетові, Чулковці, Щербинівці. О. І. Неровецький був обраний головою Донецького губернського бюро інженерно-технічних працівників-будівельників. Цій громадській роботі він приділяв не менше часу й уваги, ніж основній.

Професійна діяльність, талант інженера і організаторські здібності О. І. Неровецького здобули визнання у призначенні його завідуючим виробничо-технічним відділом тресту Укрдержбуд у Харкові – столиці Української Соціалістичної Радянської Республіки в 1919-1934 рр. З 1925 р. Олександр Інокентійович впродовж десяти років очолював Українське бюро інженерно-технічних працівників-будівельників (ІТП). На початку 1920-х рр. ще не були розроблені норми безпеки праці на різних ділянках будівництва, тому у 1925 році О. І. Неровецький написав дуже потрібну всім будівельникам брошуру «Техника безопасности на стройработах». Він також займався питаннями розширення та реконструкції старих підприємств (Дніпровського, Дніпродзержинського, Єнакіївського, Ворошилівського та Макіївського металургійних заводів); здійснював будівництво вогнетривких заводів у Гришині і Пантелеймонівці на Донбасі, коксохімічних заводів у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Макіївці; текстильних фабрик, житлових будинків і лікарень в Одесі та Новій Баварії. У 1926р. О. І. Неровецького призначили завідуючим будівельним бюро і головним інженером Всеукраїнського акціонерного товариства будівельної індустрії «Індубуд», в якому він створив проектне бюро. У своїй автобіографії О. І. Неровецький писав: «У перші роки будівництва 1925-1927 рр. в моєму технічному віданні перебували проектні відділи та організації; ряд проектів проходили через моє затвердження. На мене була покладена в 1926-1927 рр. і організація виробничо-механічної бази будівництва, були організовані в

Дніпропетровську і Одесі будівельні двори і майстерні з виготовлення механізмів, – аж до бетонозмішувачів, підйомних щогл тощо, а також я був відряджений за кордон два рази в 1926 р. і 1927 р. для відбору через Торгівельне представництво будівельних механізмів і обладнання для будов України» (*переклад наш – Г. М.*) [7, арк. 2].

У серпні і вересні 1926 р. О. І. Неровецького відрядили за кордон, щоб « а) оглядати найбільш величезні та характерні роботи з цивільного, житлового і промислового будівництва з метою ознайомлення із методами організації та ведення будівництва, що застосовуються за кордоном, а також із технічними досягненнями, удосконаленнями; б) вести переговори через Українське Представництво з іноземними фірмами щодо придбання у них проектів, інструментів і пристроїв, необхідних для будівельного виробництва та підсобних підприємств Індубуду, причому остаточне оформлення угоди здійснюється Українським Представництвом; в) вести переговори з іноземними інженерами через Українське Представництво на предмет запрошення їх на постійну роботу в Індубуд.» [1, с. 22]. Після перебування у Берліні і Гамбурзі, О. І. Неровецький написав брошуру «Будівельне виробництво Німеччини». У тому ж 1926 р. його призначили на посаду заступника технічного директора тресту Індубуд [7, арк. 5].

У квітні і травні 1927 р. Олександр Інокентійович відвідав Лейпциг, Франкфурт, Дюссельдорф, Дрезден для купівлі необхідного обладнання та розміщення замовлень на його виготовлення. У цілому обидва відрядження до Німеччини тривали 3 місяці [7, арк. 3].

Після повернення зза кордону О. І. Неровецький був обраний членом Правління товариства Індубуд і призначений технічним директором. У першу чергу він організував проектний відділ, із якого потім «вийшли» відомі дизайнери та архітектори серед яких був і майбутній професор Київського інженерно-будівельного Інституту, член кореспондент Академії архітектури УРСР Яків Аронович Штейнберг та ін. За ініціативи О. І. Неровецького при Індубуді був створений перший Український науково-дослідний інститут споруд.

Індубуд будував найважливіші промислові об'єкти в Україні. Будівництво «Зразкової робочої поліклініки» на колишній Корсиковській вулиці (нині Московський проспект, 197) у Харкові, в 1928 р. відвідав письменник Максим Горький, який високо оцінив роботу архітектора Віктора Абрамовича Естеровича, його співавтора Олександра Васильовича Лінецького і виконавця проекту Олександра Інокентійовича Неровецького, припустивши, що така споруда увійде до історії

архітектури. Це унікальна будова, в оздобленні якої використовувалися мармур і глазуровані кахлі, дійсно стала гордістю української архітектури і вистояла у роки війни [1, с. 26-28].

О. І. Неровецький вирішив проблему зведення будинків із поперечними несучими стінами, що набагато скоротило обсяг несучих будівельних конструкцій і особливо витрати цегли. О. І. Неровецький доручив архітектору Якову Ароновичу Штейнбергу розробку проекту такого будинку, який і було споруджено на Пушкінському в'їзді № 8 у Харкові. У цьому будинку оселився і сам Олександр Інокентійович із родиною.

Взимку 1928-1929 рр. на Пушкінському в'їзді у Харкові за три місяці виріс чотиріповерховий будинок, над яким також працювали разом архітектор Я. А. Штейнберг і технічний директор Індубуду О. І. Неровецький. На цьому будівництві було застосовано пересувні опалубки, закладено основи потокового методу. Вперше у світі було розроблено технічні умови на провадження будівельних і спеціальних робіт у зимовий період. «Такі технічні умови розроблені на основі підсумків Першої і Другої українських конференцій із питань будівництва взимку (1930-1931 рр.). Ці технічні умови взято з практики, а також із лабораторних експериментів і узагальнено колективом інженерів Укрбудоб'єднання під керівництвом О. І. Неровецького. Вони далеко уперед просували питання розвитку будівництва взимку, і вперше не тільки в Україні, але і в Радянському Союзі охоплювали усі види зимових робіт. У зв'язку з цим ще в тридцять роки з'явилась потреба ліквідувати ... сезонність будівельних робіт» (*переклад наш – Г. М.*) [1, с. 36]. У 1931 р. О. І. Неровецький за підсумками цих робіт написав статтю «Будівельні роботи взимку 1931-1932 рр.» [4].

Керуючи науковою роботою Українського науково-дослідного інституту споруд, який підпорядковувався Індубуду, О. І. Неровецький у 1929 р. створив експериментальний полігон. Там проводилися експериментальні спорудження будинків із великих блоків, що призвело до широкого впровадження шлакоблоків, трепелу, черепашнику, гіпсолітових плит, очеретяно-алебастрових перегородок та ін. Олександр Інокентійович також ініціював освоєння і впровадження монтажу збірних, залізобетонних конструкцій і виробів та каркасного будівництва.

«Спочатку проект Харківського тракторного заводу було повністю куплено в Америці. До закордонних креслень проектний відділ Індубуду розробляв лише прив'язку до ділянки заводу. Але коли вже почало поступати з-за кордону обладнання і металоконструкції для цехів, О. І. Неровецький запропонував, спочатку на складальному цеху, а потім і на всіх цехах заводу,

Будинок Держпрому у Харкові, збудований О. І. Неровецьким в 1925-1929 рр.

замінити металеві конструкції залізобетонними і відмовитися від американського проекту. На підставі незаперечних доказів групи інженерів на чолі з Неровецьким Радянський уряд відмовився від свого замовлення. Незважаючи на велику неустойку, яку було сплачено за відмову від «американського заводу», за рахунок застосування збірного залізобетону на ХТЗ країна одержала економії близько п'яти мільйонів карбованців золотом» [1, с.32-33]. Будівництво ХТЗ почалося у січні 1930 р. у степу за станцією Лосєве, 1 травня 1931 р був введений у дію інструментальний корпус (розпочав випуск інструменту та оснастки для забезпечення потреб заводу, який ще будувався), 30 вересня 1931 р. будівництво було завершено (у цей час завод налічував 12 цехів) [8, с. 209]. Загалом Харківський тракторний завод був збудований і змонтований лише за півтора року. 1 жовтня 1931 р. о 13 годин 05 хвилин під урочисті звуки гімну з механоскладального цеху виїхав перший трактор.

На інших будівництвах, зокрема Харківського заводу «Турбобуд», також замість американських металоконструкцій було ефективно впроваджено збірний залізобетон. У своїй статті «Залізобетонне будівництво на Україні», яка була опублікована у першому номері журналу «Будівництво» за 1934 р., Олександр Інокентійович підводить деякі підсумки впровадження залізобетону, ставить питання про стандартизацію залізобетонних деталей і конструкцій, про розширення великоблокового будівництва, виокремлює основні

шляхи, якими буде розвиватися у майбутньому цей найекономніший вид будівництва [3].

Індбуд зазнавав реорганізації та перейменування – Укрбудоб'єднання, Південміськбуд, Південмонтажбуд, – проте його завдання, високий технічний рівень і стиль роботи залишалися незмінно якісними. Успіхам у всіх справах тут до 1936 р. завжди сприяв головний інженер – О. І. Неровецький, приділяючи особливу увагу питанням індустріалізації, організації та механізації будівництва в Україні. У 1930-1936 рр. О. І. Неровецький працював заступником голови та головним інженером Укрбудоб'єднання, Південміськбуду, Південмонтажбуду в Харкові [7, арк. 5].

Початок 1930-х рр. був періодом масового промислового будівництва згідно з розробленими першими п'ятирічними планами СРСР. Проголошений курс на індустріалізацію стимулював розробки в галузі оптимальної організації будівництва, насамперед промислових об'єктів, максимальну раціоналізацію праці й підвищення її продуктивності, скорочення термінів будівництва. Саме в роботах інженерів Барановського, Неровецького та інших у цьому історичному періоді було визначено необхідність переходу до підрядного способу проведення будівельно-монтажних робіт і створення спеціалізованих підрядних організацій, що стало на той час значним кроком у розвитку будівництва [2], [9]. Основним принципом проведення робіт у цей період стала економія часу, що зумовило розробку швидкісних методів проведення

будівельних робіт, і який у подальшому було покладено в основу організації поточного будівництва.

У Харкові для підготовки інженерів-будівельників у 1931 р. був створений будівельний факультет в Українській Промакадемії, де Олександр Інокентійович став завідувачем кафедри будівельного виробництва, поєднуючи цю роботу з виробничою.

З 1931 р. О. І. Неровецький вже постійно займався педагогічною та науковою роботою. В 1934 р. його обрано головою Українського наукового інженерно-технічного товариства будівельників. О. І. Неровецький обіймав цю посаду до кінця свого життя – до 1950 р.

В 1934-1941 рр. він завідував кафедрою будівельного виробництва в Харківському Інженерно-будівельному інституті. У 1935 р. Олександр Інокентійович був затверджений на посаді професора Комітетом із вищої технічної освіти. З 1935 р. науковець безперервно очолював кафедри Харківського, а потім і Київського інженерно-будівельних інститутів. У 1939 р. Вища атестаційна комісія Комітету у справах вищої школи присвоїла О. І. Неровецькому вчене звання професора [7, арк. 7].

В Харкові в період з 1934 р. по 1941 р. О. І. Неровецький видав кілька ґрунтовних праць в області передових методів організації будівництва і його індустріалізації, серед яких виділялася розробка теорії і пропозицій щодо швидкісного будівництва, наприклад, підручник «Основи будівельного виробництва» у 1934 р. та двотомну працю «Виробничі підприємства будівельної промисловості як основна база її індустріалізації» у 1936 р. за участі інженерів А. Г. Давидона, Д. Л. Манучарова і А. Д. Попова, наукову працю «Методика складання проекту організації будівельних робіт» у 1937 р. за участі інженерів В. І. Єрьоменка і Д. Л. Манучарова.

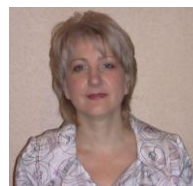
Після 30-річної виробничої діяльності, з 1936 р. О. І. Неровецький повністю перейшов на наукову та педагогічну роботу і до 1939 р. працював директором Науково-дослідного інституту споруд і будівельних матеріалів у Харкові.

Висновки. Видатний вітчизняний інженер-будівельник, талановитий науковець і педагог Олександр Інокентійович Неровецький у 1922-1936 рр. зробив величезний внесок у реалізацію будівельних проектів у галузі цивільного та промислового будівництва. Так, за безпосередньої і повсякденної участі О. І. Неровецького був побудований в рекордно короткий термін Харківський тракторний завод, а також багато інших об'єктів (Центральний Поштамт у Харкові, будинок Держпрому у Харкові, Клуб Будівельників у Харкові, велика кількість житлових будинків, у тому числі і великоблочних та ін.).

Під керівництвом О. І. Неровецького розроблено і успішно застосовано на практиці нові ефективні конструкції та вироби, прогресивні методи ведення робіт. Зокрема, активно впроваджувалося масове використання великоблочних споруд, швидкісні методи будівництва, підрядний спосіб проведення будівельно-монтажних робіт і створення спеціалізованих підрядних організацій, ліквідована сезонність будівельних робіт. Тож цей період життя та діяльності талановитого інженера був надзвичайно продуктивний, насичений виробничими досягненнями, науковими відкриттями та подіями.

Джерела та література

1. Фролов Д. Я. Інженер О. І. Неровецький / Д. Я. Фролов – К.: Будівельник, 1967. – 72 с.
2. Неровецкий А.И. Основы строительного производства / А.И. Неровецкий. – Харьков-Киев: Государственное научно-техническое издательство Украины, 1934. – 517 с.
3. Неровецкий А. И. Железобетонное строительство на Украине / А. И. Неровецкий // Будівництво. – 1934. – № 1. – С. 4-10.
4. Неровецький О. І. Будівельні роботи взимку 1931-1932 р. / О. І. Неровецький // Будівництво. – 1931. – №10/11. – С. 8-9.
5. Госгражданстрой СССР. Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в г. Киеве. Научно-технический отчет за 1984 год. Тема № 15-83-2 (Раздел «Выдающиеся ученые и инженеры-строители» Гл. II). – Киев, 1984. – 220 с.
6. Видатні українські вчені та інженери-будівельники. Серія історичних нарисів / [гол. ред. М. М. Жербін]; АБУ; ДНАББ імені В. Г. Заболотного. – Вип. 5. – К.: КНУБА, 2002. – 100 с.
7. Державний архів м. Києва, Ф. Р-356 «Київський орд. Трудового Червоного Прапора інженерно-будівельний інститут Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР», оп. 9, спр. 86 «Личное дело Неровецкий А. И.», 31 арк.
8. Людмирский Д. Г. Харьковский тракторный завод и его первый руководитель / Д. Г. Людмирский // Вопросы истории. – 1966. – № 2. – С. 207-209.
9. Барановский А. П. Проектирование организации производства работ / А. П. Барановский. – М.: Союзстандартжилстрой НКТ СССР, 1932. – 32 с.

Михайленко Галина Григорівна — здобувач кафедри «Екологія та безпека життєдіяльності» Державного економіко-технологічного університету транспорту